TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL IJODIY FAOLIYATGA YO'NALTIRISHNING AMALIY MEXANIZMLARI VA MAVJUD MUAMMOLAR

Ibadullayev Saburjan Egamberganovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti San'at kafedrasi o'qituvchisi
saburzani@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida tasviriy san'at mashg'ulotlarini tashkil etishda o'quvchilarni mustaqil ijodiy faoliyatga yo'naltirishning amaliy mexanizmlari hamda bu boradagi mavjud muammolar tahlil qilingan. Tayyor namunadan nusxa ko'chirishga asoslangan an'anaviy yondashuv o'quvchilarning ijodiy fikrlashi va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini cheklashi asoslab berilgan. Shuningdek, topshiriqlar tuzilishini o'zgartirish, muammoli vaziyatlardan foydalanish, ijodiy ishni bosqichma-bosqich tashkil etish, guruhiy va individual ishlarni uyg'unlashtirish hamda baholash tizimini qayta ko'rib chiqish orqali mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, mustaqil ijodiy faoliyat, ijodiy fikrlash, metodik mexanizm, baholash tizimi, o'quvchi faolligi.

Аннотация. В статье анализируются практические механизмы и существующие проблемы направления учащихся к самостоятельной творческой деятельности на занятиях по изобразительному искусству в общеобразовательной школе. Показано, что традиционный подход, основанный на копировании готовых образцов, ограничивает развитие творческого мышления и самостоятельности учащихся. Рассматриваются пути повышения эффективности учебного процесса за счёт изменения структуры заданий, использования проблемных ситуаций, поэтапной организации творческой работы, сочетания групповой и индивидуальной работы, а также пересмотра системы оценивания.

Ключевые слова: изобразительное искусство, самостоятельная творческая деятельность, творческое мышление, методический механизм, система оценивания, активность учащихся.

Abstract. This article analyzes practical mechanisms for guiding students toward independent creative activity in fine arts classes at general secondary schools, as well as the problems that arise in this process. It is argued that the traditional approach based on copying ready-made samples limits students' creative thinking and their ability to make independent decisions. The paper discusses ways of developing independent creative activity through restructuring tasks, using problem situations, organizing creative work in stages, combining group and individual work, and revising the assessment system.

Keywords: fine arts, independent creative activity, creative thinking, methodological mechanism, assessment system, student engagement.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarda tayyor bilimlarni o'zlashtirish bilan bir qatorda mustaqil fikrlash, muammoni ko'ra bilish va unga o'ziga xos

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yechim topish layoqatini shakllantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilamoqda [1]. Bu jihatdan tasviriy san'at alohida o'rin tutadi, chunki aynan shu fanda o'quvchi o'z tasavvurini ko'rinadigan shaklga keltiradi, ya'ni fikrini chiziq, rang va kompozitsiya orqali ifodalaydi.

Umumta'lim maktablarida tasviriy san'at mashg'ulotlari ko'pincha o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantiruvchi fan sifatida talqin qilinadi, biroq real dars jarayoni tahlil qilinganda bu maqsad har doim ham to'liq amalga oshmayotgani ma'lum bo'ladi. Amaliyotda keng tarqalgan holatlardan biri o'quvchilarning tayyor namuna asosida ishlashi, ya'ni rasmni nusxa ko'chirish yo'li bilan bajarishidir. Bunday yondashuv tashqi tomondan tartibli va oson nazorat qilinadigan jarayonni yuzaga keltirsa-da, o'quvchining mustaqil fikrlashi va ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini cheklaydi. Natijada tasviriy san'at mashg'ulotlari ijodiy faoliyat emas, balki mexanik ijro jarayoniga aylanib qolmoqda.

Mazkur holatning asosiy sabablaridan biri o'qituvchining darsni rejalashtirishda o'quvchining ijodiy rivojiga emas, balki dars jarayonini boshqarish qulayligiga ustuvor ahamiyat berishidir. Namunadan ko'chirib chizilgan rasmni baholash oson, chunki mezon aniq: chiziq qanchalik to'g'ri tortilgan, ranglar namunaga qanchalik mos keladi. Biroq bunday baholash tizimi o'quvchining shaxsiy yondashuvi, g'oyaviy izlanishi va ijodiy tavakkalini e'tibordan butunlay chetda qoldiradi. Demak, mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirish masalasini umumiy tavsiyalar darajasida emas, balki aniq metodik mexanizmlar orqali hal etish zarur.

Ijodkorlik psixologiyasiga oid tadqiqotlar ham bu fikrni tasdiqlaydi. L.S.Vygotskiy bolaning tasavvuri bo'shliqda emas, balki uning shaxsiy tajribasi va kuzatishlari asosida quriladi, binobarin, tajriba qanchalik boy bo'lsa, ijodiy faoliyat uchun material ham shunchalik ko'p bo'ladi, degan xulosaga kelgan [2]. J.Gilford esa ijodiy tafakkurning asosini yagona to'g'ri javobni izlash emas, balki bir masalaga turli yechimlar topishga yo'naltirilgan divergent fikrlash tashkil etishini ko'rsatib bergan [3]. Ana shu nazariy qarashlardan kelib chiqib, ushbu maqolada tasviriy san'at darslarida o'quvchining mustaqil ijodiy faoliyatini rag'batlantiruvchi amaliy mexanizmlarni aniqlash va ularni qo'llashda uchrayotgan to'siqlarni ko'rsatib berish maqsad qilib qo'yildi.

Natijalar va muhokama. Olib borilgan kuzatishlar o'quvchini mustaqil ijodiy faoliyatga yo'naltirish uchun, avvalo, topshiriqning tuzilishini o'zgartirish lozimligini ko'rsatdi. Masalan, "Kuzgi manzara chizing" kabi umumiy topshiriq o'rniga o'quvchilarga "Maktab hovlisidan kuzni eslatuvchi bitta detalni tanlab, faqat shu detal asosida kompozitsiya yarating" degan cheklangan, ammo ijodiy erkinlik beruvchi vazifa berildi. Natijada o'quvchilarning ishlari bir-biridan tubdan farq qildi: kimdir sariq bargni kompozitsiya markaziga qo'ydi, boshqasi nam yo'lakni tasvirladi, yana biri daraxt shoxini asosiy obraz sifatida tanladi. Bu o'quvchilarning mustaqil tanlov qilganidan va ijodiy qarorni o'zlari qabul qilganidan dalolat beradi.

Mustaqil ijodiy faoliyatni shakllantirishda muammoli vaziyatlardan foydalanish ham samarali usul hisoblanadi. Jumladan, "Agar dunyoda faqat ikki xil rang bo'lganida, atrofimiz qanday ko'rinishda bo'lardi?" degan savol asosida tashkil etilgan mashg'ulotda o'quvchilar cheklangan vositalar yordamida mazmun yaratishga majbur bo'ldi. Bu holat ularni rangni ongli ravishda tanlashga, har bir elementning ma'nosi ustida o'ylashga undadi. Mazkur metod o'quvchilarning ijodiy tafakkurini faollashtirish bilan birga, tasviriy vositalardan maqsadli foydalanish ko'nikmasini ham rivojlantirdi [4].

Kuzatuvlar davomida yana bir muhim jihat aniqlandi: o'quvchiga erkin mavzu berilishining o'zi hali mustaqil ijodni kafolatlamaydi. Ko'pchilik o'quvchilar oq qog'oz qarshisida nimadan boshlashni bilmay qoladi va oxir-oqibat yana ilgari ko'rgan tayyor tasvirga murojaat qiladi. Shu bois ijodiy ishni bosqichma-bosqich tashkil etish zarur. Birinchi bosqichda o'quvchi mavzuga oid narsa va hodisalarni kuzatadi, ularni

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

qisqa qoralamalar shaklida qayd etadi. Ikkinchi bosqichda bitta g'oya asosida kamida ikki-uch xil eskiz variantini ishlaydi. Uchinchi bosqichda ular orasidan eng ma'qulini tanlab, nima uchun aynan shu variantga to'xtalganini qisqacha izohlaydi va shundan keyingina asosiy ishga kirishadi. Yakuniy bosqichda esa o'quvchi o'z ishini sinfdoshlariga taqdim etib, niyatini so'z bilan ifodalashga harakat qiladi. Eskizlar uchun alohida daftar yuritish o'quvchida izlanish odatini shakllantiradi, o'qituvchiga esa o'quvchining fikri qanday o'zgarib borganini kuzatib borish imkonini beradi.

Shu bilan birga, mustaqil ijodiy faoliyatni rivojlantirishda guruhiy va individual ishlarning nisbatini to'g'ri belgilash muhim ahamiyatga ega. Faqat individual ishlarga tayanish ayrim o'quvchilarda ishonchsizlikni kuchaytirishi, faqat guruhiy ishlar esa shaxsiy yondashuvning yo'qolishiga olib kelishi aniqlandi. Shuning uchun g'oyani ishlab chiqish bosqichida kichik guruhlarda ishlash, yakuniy tasvirni esa individual tarzda bajarish o'rinli. Bunday tartib o'quvchilarda hamkorlik va shaxsiy mas'uliyat ko'nikmalarini bir vaqtning o'zida rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'quvchining mustaqilligi ko'p jihatdan o'qituvchining darsdagi o'rniga ham bog'liq. Amaliyotda o'qituvchi ko'pincha o'quvchining ishini o'z qo'li bilan "tuzatib" qo'yadi yoki doskada qanday chizish kerakligini boshidan oxirigacha ko'rsatib beradi. Bunday yordam bir qarashda foydali tuyulsa-da, o'quvchiga "to'g'ri javob o'qituvchida" degan fikrni singdiradi. Samaraliroq yo'l tayyor yechimni ko'rsatish o'rniga yo'naltiruvchi savollar berish: "Tomoshabinning e'tibori birinchi navbatda qayerga tushishini xohlaysan?", "Bu rang kayfiyatni qanday o'zgartiradi?", "Shu narsani kattalashtirsang, nima o'zgaradi?". Bunday savollar o'quvchini o'z ishiga chetdan qarashga va qarorni o'zi qabul qilishga o'rgatadi. Mazkur jarayonda baholash tizimi ham tanqidiy qayta ko'rib chiqilishi lozim. Amaldagi baholash ko'pincha texnik aniqlikni birinchi o'ringa qo'yadi, bu esa o'quvchini xatodan qo'rqadigan va xavfsiz yechimni tanlaydigan holatga keltiradi.

Mustaqil ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi baholash tizimi esa o'quvchining g'oyasi, mavzuga bo'lgan shaxsiy munosabati va tanlagan yechimining asoslanganligiga tayanishi kerak. Bunda yakuniy ball bilan bir qatorda ish jarayonida beriladigan izoh va maslahatlar, ya'ni shakllantiruvchi baholash ham muhim o'rin tutadi. Tajribada aynan shunday yondashuv qo'llanilganda o'quvchilarning ijodiy faolligi va darsga bo'lgan qiziqishi sezilarli darajada oshdi. Ijodiy ishni baholashda tavsiya etiladigan mezonlar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

O'quvchi ijodiy ishini baholash mezonlari

Mezon	Baholashda e'tibor qaratiladigan jihatlar
G'oyaning o'ziga xosligi	Mavzuning shaxsiy talqin qilinishi, tayyor namunaning takrorlanmasligi
Kompozitsion yechim	Asosiy obrazning ajratib ko'rsatilishi, tasvir elementlarining o'zaro bog'liqligi
Tasviriy vositalardan foydalanish	Rang, chiziq va shaklning g'oyani ochishga xizmat qilishi
Ijodiy izlanish	Eskiz variantlarining mavjudligi, ish jarayonida g'oyaning rivojlanib borishi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mezon	Baholashda e'tibor qaratiladigan jihatlar
Mustaqillik va asoslash	O'quvchining tanlagan yechimini o'zi izohlay olishi

Biroq ko'rib chiqilgan mexanizmlarni amaliyotga joriy etishda bir qator muammolar ham mavjud. Birinchidan, haftalik o'quv soatlarining cheklanganligi sababli bosqichma-bosqich ishlash uchun vaqt yetishmaydi va o'qituvchi tezroq natija beradigan nusxa ko'chirish usuliga qaytishga majbur bo'ladi. Ikkinchidan, sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi har bir o'quvchi bilan alohida ishlashni qiyinlashtiradi. Uchinchidan, ayrim maktablarda bo'yoqlar, turli qog'ozlar, mo'yqalamlar kabi zarur materiallar yetarli emas, bu esa o'quvchining tasviriy vositalarni tanlash imkoniyatini toraytiradi. To'rtinchidan, ota-onalar, hatto ayrim o'qituvchilar ham "chiroyli" va namunaga o'xshash rasmni yaxshi natija deb hisoblaydi, oqibatda g'ayrioddiy yechim taklif qilgan o'quvchi yetarlicha qo'llab-quvvatlanmaydi. Nihoyat, o'qituvchilarning bir qismi ijodiy topshiriqlarni loyihalash va ularni baholash bo'yicha yetarli metodik tayyorgarlikka ega emas. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun ijodiy topshiriqlarni bir necha darsga mo'ljallab rejalashtirish, eskiz ishlarini uy vazifasi sifatida berish, o'qituvchilar uchun ijodiy topshiriqlar to'plamini yaratish hamda malaka oshirish kurslarida mazkur masalaga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Tasviriy san'at mashg'ulotlarida o'quvchilarni mustaqil ijodiy faoliyatga yo'naltirish umumiy chaqiriqlar yoki nazariy mulohazalar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Bu jarayon aniq metodik yechimlar, real dars tajribasi va mavjud kamchiliklarni tanqidiy tahlil qilish orqali amalga oshirilgandagina samarali bo'ladi. Tadqiqot natijalari topshiriqni cheklangan, ammo tanlov erkinligini beruvchi shaklda tuzish, muammoli vaziyatlardan foydalanish, ijodiy ishni bosqichma-bosqich tashkil etish, guruhiy va individual ishlarni uyg'unlashtirish hamda baholash mezonlarini g'oya va mustaqillikka yo'naltirish o'quvchining ijodiy faolligini oshirishini ko'rsatdi. Ushbu mexanizmlarni tizimli qo'llash tasviriy san'at mashg'ulotlarini haqiqiy ijodiy makonga aylantiradi va o'quvchini faqat rasm chizishga emas, balki mustaqil fikrlashga ham o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1991.
3. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967.
4. Ibadullayev Saburjan Egamberganovich. Umumta'lim maktablari o'quvchilarining tasviriy san'at darslarida ijodiy mustaqilligini rivojlantirish. Badiiy ta'lim va pedagogika.-2024.№ ISSN 3030-3869. 74-79 b.
5. Ibadullayev Saburjan Egamberganovich. Хива naqqoshlik san'ati ustalarning merosi va hunarlarini yoshlarga o'rgatish orqali ularning ma'naviyatini shakllantirish //Sustainability of education, socio-economic science theory. - 2024. - Т. 2. - №. 14. - С. 84-87.
6. Ibadullayev Saburjan Egamberganovich. Badiiy ijodni shaxsning estetik madaniyatini shakllantirishdagi ahamiyati. The theory of recent scientific research in the field of pedagogy: a

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

collection scientific works of the International scientific online conference (21st October, 2024)-INDIA, New Delhi: "CESS",2024.Part26.25-27b. https://interoncof.com/ index.php/india/issue/view/

7. Ибадуллаева, Н. 2024. Развитие художественно-творческих компетенций студентов изобразительного художественного образования. Общество и инновации. 5, 10/S (окт. 2024), 55–62. DOI:https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol5-iss10/S-pp55-62.
8. Ibadullayeva N.E. Tasviriy san'at ta'limida interfaol metodlarning talabalar badiiy-ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi roli (Oliy ta'lim muassasalari misolida) // Inter Education & Global Study ilmiy-nazariy va metodik jurnali. – Buxoro davlat pedagogika instituti, 2026. -Vol.4, Iss.5.-B.426-436. DOI: 10.5281/zenodo.20366569.
9. Ibadullayeva N.E. Tasviriy san'at ta'limida kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish. "Pedagogik akmeologiya" xalqaro ilmiy-metodik jurnali. – 2026. – №5(34). – B.401-404.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.